

PSIHOLOŠKE I SOCIOLOŠKE DETERMINANTE NASILNIČKOG PONAŠANJA*

Vojislav Kovačević
Fakultet za defektologiju — Zagreb
Prispjelo: 18. 05. 1979.

UDK: 343.97
Kategorija:
Pregledni rad

Sažetak

Autor u ovom radu daje prikaz literature relevantne za nasilničko ponašanje, a u vezi s ciljem projekta »Nasilničko ponašanje u SR Hrvatskoj«.

U kritičkom osvrtu na iznesenu literaturu, ukazuje se kako je nasilničko kriminalno ponašanje kompleksne prirode i da ono spada u specifičnu vrstu kriminalne aktivnosti. Nadalje ističe da se nasilničko kriminalno ponašanje ne može protumačiti općim teorijama o kriminalitetu. Budući da nasilje nije jedinstvena kategorija, ono se ne može na jedinstven način protumačiti. Tim više to dolazi do izražaja što ima nekoliko vrsta grupa kategorija nasilničkog ponašanja, te autor predlaže da ih treba posebno proučavati i tretirati, kako bi se ono moglo potpunije objasniti.

Nasilje kao opći pojam za određenu skupinu krivičnih i prekršajnih djela ima mnogobrojnu fenomenologiju. Bez obzira na veliki broj fenomena koje obuhvaća nasilje, sva ta djela imaju jedinstvenu, opću karakteristiku koja ih međusobno povezuje, daje im karakteristično obilježje. To se obilježje očituje u tome što se u svim tim djelima kao posljedica javlja oštećenje žrtve, tj. fizičkom se silom nanosi fizička i/ili psihička bol manjeg ili većeg intenziteta, a može doći i do uništenja života žrtve. Znači, silom, nasiljem, agresijom jedna osoba ili grupa osoba postiže nešto od drugih, te zbog toga takva djela djeluju kao neuobičajena, devijantna ili bizarna. Na temelju takvih djela zaključuje se o agresivnoj, nasilničkoj, napadačkoj, brutalnoj, netolerantnoj

ili nekontroliranoj ličnosti. To je zbog toga što se smatra da je ponašanje pod utjecajem ličnosti ili je njen odraz. Uobičajeno je donositi takve zaključke, pogotovo na temelju rjeđih i za pojmove sredine neobičnih djela, pa se takve ličnosti etiketiraju abnormalnim, jer se njihova djela ne mogu na jednostavan način objasniti. Zato nasilje u cjelini, a i nasilnička djela u pojedinostima imaju specijalnu društvenu težinu. Najčešće se osuđuju nasilnička djela teže jer postoji negativniji stav prosječne populacije prema ovoj vrsti krivičnih i prekršajnih djela nego prema imovinskim deliktima.

Ellenberger (1971) definira nasilje kao brzu, neočekivanu ekspresiju intenzivne i ekscitativne snage, usmjerene protiv ljudi, životinja, objekata ili mo-

* Ovaj je rad dio nacrta projekta »Nasilničko ponašanje u SRH«, koji je realiziran u SRC-U, Zagreb, i financiran od Izvršnog vijeća Sabora i Savjeta za naučni rad SRH, a po narudžbi JT SRH od 1974. g.

ralnih vrednota i normi. Prema njemu, opasni prestupnici nisu nužno i nasilnici. Psihološke abnormalnosti su individualno obojene, a i polimorfne, pa ako se takva abnormalnost spoji sa kriminalnim aktom onda ona postaje opasno nasilje.

Premda je mali broj ubistava i ostalih nasilničkih djela u komparaciji s drugim krivičnim deliktima, ipak ona pobuđuju veliko zanimanje kriminologa. Vjerojatno je to i zbog toga što takva djela izazivaju i veće socijalne reakcije, a pogotovu kada se radi o oštećenju ljudskog zdravlja i života. Pretežno su to emocionalne i racionalne reakcije, jer se u svim civiliziranim sredinama ubistva procjenjuju kao najozbiljniji i najteži kriminal.)

Ne samo da je prosječnim ljudima uobičajen negativan stav prema nasilnicima već i mnogi profesionalni radnici imaju također negativne stavove prema ovoj vrsti kriminalne aktivnosti. Često su takvi stavovi posljedica osjećaja pomanjkanja socijalne sigurnosti, odnosno uvjerenja o nemogućnosti zaštite od nasilnika. Zbog toga se i predlažu mjere duže ili trajne izolacije nasilnika kako bi se osigurala javna sigurnost. Takvi negativni stavovi kod policajaca, sudaca, socijalnih radnika, odgajatelja i drugih koji se profesionalno bave s nasilnicima imaju odraza u njihovim preporukama i sudovima o nasilništvu što najčešće proizlaze iz straha i neznanja (Sheppard, 1971).

Na temelju istaknute opće zajedničke karakteristike svih tih djela, koja se očituju u nanošenju povreda drugim osobama, i to brutalnim, nasilnim putem, opravdano se dolazi do zaključka da se radi o nekontroliranim ili nedovoljno kontroliranim djelima.)

Prema tome, sva ta krivična i prekršajna djela spadaju u tipična antisocijalna ponašanja, tj. u ponašanja usmjerena protiv drugih članova uže ili šire okolice. Vjerojatno različiti mehanizmi utječu na to kako će se realizirati nasilnički, napadački akt, odnosno vjerojatno različita struktura psihičkih i/ili socijalnih determinanti utječe na tu vrstu kriminalne aktivnosti.

Mnogi su pokušaji učinjeni u raznim zemljama radi objašnjenja nasilja kao posebnog fenomena u kriminalnoj djelatnosti. Ti pokušaji obuhvaćaju ili kompletno područje nasilja, ili parcijalno (prema grupama nasilničkih akata) ili posebno pojedina djela (naročito ona koja su procijenjena kao teška).

Literatura koja obrađuje nasilnička djela je veoma brojna i nemoguće je svu nabrojiti. Jednu od najpotpunijih referenci o nasilju dali su Wolfgang i Ferracuti (1967).

Kriminalističke studije nasilja uključene su u mnoge discipline prirodnih i društvenih nauka s razumljivo različitim pristupima, jer nasilnički akti ili nasilje nisu jednostavan već multivarijantno uvjetovan fenomen ponašanja. Ipak, u odnosu na separatna područja, literatura koja obrađuje ovaj fenomen može se klasificirati na biološka istraživanja, psihijatrijska i klinička ispitivanja, psihološke, psihometrijske i sociološke studije. Mnoge su studije i multidisciplinarne, što ukazuje na kompleksnost problema koji se obrađuje.

U ovom poglavlju pokušat će se posebno analizirati studije koje obrađuju ubistvo i teža djela nasilja, a koje nisu uvijek komparabilna s djelima koja obuhvaća naš KZ. To je zbog toga što u raznim pravnim sistemima

postoje razlike u klasifikaciji, terminologiji, pravnim pojmovima, a i formama sankcija prema ubistvima, a pogotovo prema ostalim fenomenima nasilja. Zbog toga mogu nastati ogromne teškoće, kad se vrši komparacija pravno formuliranih djela na internacionalnom planu. Zato se u ovom radu obrazloženja i analize neće oslanjati isključivo sa pravne usporedbe, već samo na one za koje se smatra da se iz opisa djela mogu komparirati.

Različiti su pokušaji analize ubistva i ostalih nasilničkih krivičnih djela, jer je u svako djelo uključen izvršilac djela kao ličnost, žrtva koja svojim ponašanjem može da doprinese više ili manje aktu nasilja, a i socijalna situacija u kojoj je djelo nastalo. Ovaj sistem trijade: izvršilac, žrtva i situacija nužno je analizirati kod svakog nasilničkog djela ako se želi dati njihovo objašnjenje, tumačenje. Može se pretpostaviti da vrsta ličnosti koja čini krivično djelo teškog nasilja ili ubistva, socijalna situacija u kojoj je djelo izvršeno, a i žrtva nasilja više variraju nego kategorija ubistva i nasilja.

Pokušaj generalnog objašnjenja nasilja

Nasilnička krivična djela su u većem ili manjem, ali ipak konstantnom porastu. Različiti autori na različite načine pokušavaju protumačiti pojačano nasilničko ponašanje kod mladih osoba, a i nasilje u kriminalnoj aktivnosti starijih.

Ističući različite situacije u kojima se nasilje može ispoljiti kao agresivna upotreba moći, Van Harren (1968) ukazuje na tri generalizirana područja, i to: 1) Situacija lova koji se is-

poljuje naročito u mjestima bez automobila i industrije. Tu spada krađa, a naročito kada je vrše mladi, slično prisvajanju plijena, kad instinkti mogu igrati određenu ulogu. 2) Teritorijalna situacija. Borba za teritoriju instinktivna je akcija koja se može opaziti iza svakog častohljepnja koji ima za cilj neko posjedovanje. Druge forme teritorijalnog instinkta očituju se u rasizmu, ekstremnom kapitalizmu, konfliktu generacija, komercijalnom rivalstvu i sportskim ekscesima. 3) Situacije hijerarhije. Težnja da se penje po hijerarhijskim ljestvicama producira forme kao što su moda, evolucija u slikarstvu, napredak u znanosti i tehnologiji. Vjera u socijalno napredovanje, a i u nazadovanje, stvara uvjerenje o rasnoj superiornosti, imperijalizmu, a prema tome i o nasilju.

Uspoređujući i objašnjavajući agresivnosti i nasilje Buytendijk, Holfnagels i Van Bengen (1972) ističu da raste agresivnost među mladima zbog srozavanja ljudskih ideala kod starije generacije. Nadalje iznose da je agresivnost potencijalna snaga ponašanja, a nasilje je forma ponašanja. Zato autori smatraju da je daleko bolje govoriti o agresivnom, no o nasilničkom kriminalu. Također se govori o raznim aspektima nasilja, pa tako i o nasilju pod utjecajem okoline. Ističe se da postoje tri tipa agresije:

- 1) Tip agresije u kojem dolazi do izražaja neprijateljski unutarnji impuls bez partikularnog usmjerenja;
- 2) Selektivna agresija gdje je agresija usmjerena na dani objekt ili individuu;
- 3) Instrumentalna agresija koja se ispoljava upotrebom određenih sredstava.

M ZAKLJUČEKU

Agresivno ponašanje je ipak naučeno ponašanje, a naročito kada se radi o formama ponašanja, pa tako u agresivno ponašanje ulaze i socijalne determinante.

Suprotan stav prema nasilju ima Mailloux (1971). Na temelju svojih iskustava s maloljetnim delikventima u institucijama za njihovu resocijalizaciju, on smatra da je ljudska agresivnost normalna osobina koju treba voditi pozitivnom procesu i pozitivnom načinu ispoljavanja. Ipak se, općenito, agresivnost smatra negativnom, zbog čega se stoji na stanovištu da je treba kočiti, potiskivati. Tako autor iznosi stav da kako bi se kod djeteta mogla odgojem agresija eliminirati, dijete bi bilo nesposobno da upotrijebi vlastiti napor da nešto postigne, imalo bi teškoća da prebrodi probleme na koje nailazi, bilo bi ostavljeno samo sebi, posustalo bi i popustilo. Prema autoru, agresivnost sama po sebi nije izvor nasilja, ali negativno usmjerena agresivnost paralizira imaginaciju i kreativnost, te izaziva u individui želju da podvrgne, da dominira nad svima onima koje mrzi i kojih se boji. Ova prividna snaga je u odnosu na sposobnost u biti agresija, dok disciplinirana i pozitivno usmjerena agresivnost daje individui nepobitan autoritet.

U nastojanju da se nadvlada nasilje, odnosno da se preventivno djeluje Becker (1973) smatra da treba uzeti u obzir teorije nasilja kao što su: teorija nagona, frustraciona teorija, medicinska teorija prema kojoj je agresija uglavnom rezultat organskih poremećaja, i teorija učenja. Reagiranj autora na agresivno ponašanje ovise i o prihvaćenoj teoriji. Autor smatra da je teorija učenja najpriступalnija. On smatra da nema društva koje može nadvladati opći agre-

sivni stav, ili postje individue koje na osnovi procesa učenja dolaze do spoznaje da se može postići više bez nasilja nego na agresivan način.

Klasifikacija nasilja

Različiti utjecaji koji djeluju na izvršenje djela nasilja uvjetuju i različite klasifikacije tih djela u raznim pravnim sistemima, a u vezi s time dolazi do različite terminologije, što često puta stvara nepotrebne nespo-razume. Zato i postoje pokušaji da se unificira terminologija i specifi-rajaju statistički pokazatelji (Gibbens, 1956).

Postoji razlika u pravnoj i psihološkoj klasifikaciji nasilničkih djela. Pravni sistemi razvrstavaju djela na ona koja su bila u pokušaju ili koja su nedovršena i na dovršena djela. Psihološka je klasifikacija vrlo otežana, jer smrt ili život žrtve kod nasilja ovisi o nizu okolnosti, pa čak i slučajnosti. Također stanje žrtve nakon nasilja ovisi i o adekvatnom medicinskom tretmanu, što utiče na pravnu klasifikaciju nasilja. Osim toga, psihološke analize ubistva usredotočene su skoro isključivo na ostvarena, završena djela, a vrlo rijetko na djela u pokušaju. Vjerojatno nema bitne razlike u psihološkoj interpretaciji djela koja su bila u pokušaju i onih koja su dovršena. Ukoliko i postoji razlika, vjerojatno se ona može zanemariti, ali se ne mogu zanemariti stavovi sredine u kojoj su djela izvršena, jer o njima ovisi reagiranje na krivično djelo koje je dovršeno ili na ono koje je bilo u pokušaju.

Postoji pokušaj da se djela nasilja klasificiraju na temelju stanja ličnosti izvršitelja, a pogotovo u odnosu na patologiju njihove ličnosti. Kod takvih klasifikacija vjerojatno treba vo-

ditu računa o tome da li su izvršio-
ci djela nasilja legalno klasificirani kao
duševni bolesnici ili nisu. Mnogi iz-
vršitelji ovih krivičnih djela, iako ni-
su legalno klasificirani kao duševni
bolesnici, mogu pokazati psihičke a-
beracije, ali koje nisu takvog inten-
zитета da bi trebali biti hospitalizira-
ni. Zato ovakvi pokušaji klasifikacije
trpe od metodoloških nedostataka.

Radi sistematizacije djela nasilja,
pogotovo ubistva, a i počinitelja tih
krivičnih djela, bilo je nekoliko poku-
šaja da se izvrši grupiranje, izjedna-
čavanje, klasificiranje, homogenizira-
nje, taksomanija radi lakšeg snalaže-
nja i pronalaženja etioloških faktora
takva ponašanja.

Najjednostavniji i najčešći način
klasifikacije djela nasilja je podjela
na: 1) djela nasilja koja spadaju u
prekršaje i 2) djela nasilja koja su
karakterizirana kao krivična djela, a
koja imaju za posljedicu težu i vre-
menski dužu kaznu. Ovakva podjela
pretežno proizlazi iz tzv. društvene
opasnosti djela nasilja, jer se zauzima
stanovište da su krivična djela dru-
štveno opasnija od prekršaja.

Krivična djela nasilja, a pogotovo
ubistva, mogu se klasificirati u dva
osnovna područja (Wolfgang, Fer-
racuti, 1967), i to na:

a) ubistvo s predumišljajem ili zlo-
činačko, namjerno, planirano odnos-
no racionalno;

b) ubistvo u jakom afektu ili ubi-
stvo kao rezultat intencije da se oso-
bi nanese zlo, ozljeda, bol, ali bez in-
tencije da se ubije.

Vjerojatno manje od 5% svih po-
znatih ubistava spada u prvu
grupu, tj. u ubistvo s predumi-
šljajem. Pretežno su to osobe koje
ranije nisu imale kontakt s policijom
ili krivičnim sudom. Prvu grupu ubi-

stva treba razlikovati od onih koji su
obuhvaćeni naglim, nepredviđenim re-
akcijama ili ubistvima koja su nastala
u afektu.

U skladu s nastojanjem da se opća
teorija kriminala koja pokušava obja-
sniti sva kriminalna ponašanja zami-
jeni separatnim teorijama za specifične
oblike kriminalne aktivnosti (Gib-
bons, 1965, 1968) nasilje ne klasificira
striktno, ali se ono prema njemu
može podijeliti na:

1) Teški kriminal prema osobama,
koji je u biti okrutan. Ubistvo, neho-
tično ubistvo i teški napadi na druge
osobe uključeni su u ovu kategoriju.
Ukoliko je izvršilac nasilja počinio i
druga krivična djela kao što je npr.
razbojstvo, ono tada nije uključeno
u ovu kategoriju.

2) Nasilničko ponašanje može obu-
hvatiti dvije osnovne forme:

a) nasilje koje je u biti situaciono
ili subkulturno. Ova forma obuhvaća
nasilja slična ubistvima, a koja se
događaju u subkulturi nasilja pod
utjecajem nekih generalnih socioloških
varijabli;

b) agresivno kriminalno ponašanje,
koje je po formi, više psihogeno ili
individualno a manje pod utjecajem
subkulture. Tu se uključuju individue
sa atipičnom, neprijateljskom, psiho-
loškom orijentacijom. One se imenuju
na različite načine kao npr. »nesoci-
jalizirani agresivci«, »psihopati« ili
»sociopati«. Mnogi od njih čine i pro-
tiv imovinska djela, ali osnovna je
karakteristika svih tih djela nasilje
kao posljedica nasilne ili agresivne
ličnosti.

Ne samo da su se pokušala klasifi-
cirati krivična djela prema njihovoj
fenomenologiji, pomoću kojih su se
grupirali homogenizirani počinioci
tih djela, nego su (i to daleko ranije)

pokušane konstrukcije konzistentnih tipologija kriminalaca, kako bi se objasnio problem kriminalne aktivnosti uopće, a i nasilja posebno.

Od posebnog je interesa za ovaj rad klasifikacija koja se odnosi na skupinu nasilja. Treba naglasiti da je skoro u svim predloženim klasifikacijama uključen gnjevni, emocionalni, neplanirani, divlji ubica ili nasilnik.

U tipove ubica (Ferri, 1917) uključuje »instinktivne«, »situacione« i »gnjevne« koji pripadaju hipertimičnoj, emocionalnoj grupi. U Ferrijevu ranijem mišljenju, osobe koje su »rođene« da čine ubistvo okarakterizirane su s moralnom neosjetljivošću, brutalnošću, divljinom, apatijom i slabom snagom volje da koče kriminalne pojave, pretjeranom osjetljivošću, singuinim temperamentom i uočljivim antropomorfnim razlikama koje ih izdvajaju iz kriminalne populacije.

Guttmacher (1960) ističe da ubice mogu biti normalne, sociopatske, alkoholizirane i osetvoljubive osobe, kao i šizofrene, a i one koje su povremeno psihotične. Također se označuju homoseksualne, pasivno-agresivne i sadiističke ubice.

Neustatter (1957) uzima historije slučaja radi ilustracije šizofrenih, histeričnih i mentalno retardiranih ubica. Osim ovih, autor navodi da postoje ubice koje su paranoidne osobe, epileptičari, ili koje imaju organsko oštećenje mozga. Također ističe da postoje ubice koje su psihopati, melankolici ili koji pate od hipoglikemije.

Premda ove tipologije, a i druge ovakve vrste, izgledaju sveobuhvatne, one su previše anegdotske i deskriptivne, tako da nisu u stanju udovoljiti ciljevima koji se postavljaju pred

predložene tipologije. Gibbons i Garrity (1959) predlažu da adekvatna tipologija kriminala treba:

1) uključiti glavni dio prestupničke populacije,

2) opisati i diskriminirati među tipovima prestupnika svaki dio njihova života,

3) opisati historiju razvoja i dati etiološki opis svakog tipa,

4) klasificirati aktualne prestupnike i to jasno, pouzdano i točno po tipovima,

5) udovoljiti čim je više moguće zahtjevima parsimonije.

Zahtjevi za taksonomiju prestupnika ne govore o metodološkim taksonomskim principima, već o općim teoretskim zahtjevima kako bi homogenizirani prestupnici mogli čim bolje biti opisani.

U svakom slučaju ovaj kratki pregled klasifikacije nasilja pokazuje da se još uvijek ne raspolaže sa pouzdanom taksonomijom prestupnika, ne samo na području opće kriminalne aktivnosti, nego ni na području krivičnih djela nasilja.

Pregled empirijskih informacija o nasilju

Kao osnova pregleda empirijskih informacija o nasilju poslužiti će nam poznate studije o nasilju iz SAD, koje su opisivale stanje nasilja u proučavanim lokalitetima. Autori ovih studija su na temelju prikupljenih, registriranih podataka, koji su se nalazili u dosjeima, spisima i registrima policija, sudova ili zatvora, dali pregled stanja nasilja i na temelju toga donosili određene zaključke.

Osnovne studije su:

1) Wolfgang (1958) koji daje informacije o ubistvima, i to 588 žrtava i 621 izvršioca u Filadelfiji, a čiji su podaci bili registrirani u policiji, i to u periodu od 1948. do 1952. godine. Na vrlo ekstenzivan način opisuje oblike ubistava i ova se studija smatra jednom od najboljih na ovom području u SAD, koja je učinjena na temelju empirijskih podataka. Također autor u knjizi daje vrlo bogat materijal o ubistvima i u svijetu.

2) Bensing i Schroeder (1960) daje pregled od 462 ubistva koja su izvršena u razdoblju od 1947. do 1953. u Greater Cuyohota County (Cleveland) ,Ohio.

3) Bullok (1955) prikazuje sve slučajeve ubistva u Houstonu između 1945. i 1949. godine.

4) Pokorny (1965) prikazuje podatke o ubistvima u Houstonu između 1958. i 1961. na temelju Wolfgangova rada.

Ove studije obuhvaćaju tzv. najteža djela nasilja, jer je žrtva uvijek stradala životom. Druge studije, koje možda po načinu izvršenja obuhvaćaju i teža djela, ali po rezultatu napada nemaju fatalni efekt na žrtvi, bit će komparativno prikazane. Tako se neće vršiti klasifikacija po težini djela, već će se sva nasilnička djela tretirati zajedno u odnosu na problem koji se razmatra.

Dob i spol nasilnika

Općenito se može konstatirati da je nasilje najčešće povezano sa izrazitom agresivnošću izvršitelja takvih djela, i to naročito uslijed smanjene mogućnosti kontrole agresije. Ovakvo

stanje češće susrećemo kod mlađih osoba. Empirijski, statistički, i klinički podaci iniciraju zaključak da je grubo nasilničko ponašanje, a u vezi toga i ubistvo više povezano s mlađom dobi i muškim spolom (Wolfgang, Ferracuti, 1967). Ta opća tendencija može biti ilustrirana podacima Wolfganga (1958) koji navodi da je raspon dobi u njegovoj studiji od 20 do 30 godina, a da su žrtve u prosjeku 5 godina starije.

Bensing i Schroeder (1960) daju podatke prema kojima se može zaključiti da je među ubicama u njihovoj studiji veliki raspon dobi, ali da su to ipak mlade osobe (72% svih slučajeva je u dobi od 21 do 45 godina života).

Spol također igra specifičnu ulogu ne samo u kriminalnoj aktivnosti uopće nego i u nasilju posebno, tako da ima daleko više muškaraca no žena među ovom specifičnom populacijom. Wolfgang (1958) navodi podatke iz Filadelfije, prema kojima je bilo 82% muških ubica i 76% muških žrtava, dok je u općoj populaciji bilo 48% muškaraca. To znači da među ubicama ima oko dvostruko više muškaraca no što ih ima u općoj populaciji, odnosno da oko 4,5 puta ima više muškaraca među ubicama no žena. Ovi podaci ne samo da potkrepljuju inače poznatu činjenicu da među kriminalcima ima više muškaraca no žena nego isto tako pokazuju na specifičan odnos žrtve i počinitelja ubojstva, jer i među žrtvama je tri puta više muškaraca no žena.

Analizirajući ubistva u Sloveniji Uderman (1972) je našao da se izvršitelji ubistva grupiraju najviše u dvije skupine, i to od 20 do 29 godina i od 40 do 49 godina starosti. Specifičnost ubistva u odnosu na spol može se označiti i po tome što u Slo-

veniji žene u 75% slučajeva vrše ubistva kod kuće, a muškarci u 43% slučajeva.

Voss i Hepburn (1968) ispitujući ubistva u Chicagu došli su do zaključka da je nešto više od jedne polovine muških obojenih žrtava izazvalo svoju vlastitu smrt, dok je to bio slučaj kod 1/5 bijelaca muškog spola. Postotak obojenih žena čije su akcije uvjetovale njihovu smrt je bio skoro isti kao kod muškaraca bijelaca. Samo 6,7% ubistava uključuje bijele žene, koje su uvjetovale vlastitu smrt.

Nasilje koje se očituje i u silovanju zauzima dominantno mjesto među mladim osobama. Tako npr. Myhreberg i Törnudd (1968) izvještavaju naročito o povećanom broju silovanja u Finskoj, koje je okarakterizirano promjenom strukture životne dobi nasilnika. Medijan dobi onih koji su vršili silovanje spada ispod 20 godina i prema ovim autorima naročito se jako povećava proporcija maloljetnika među ovim prestupnicima naročito 1960. god. Autori ovu pojavu objašnjavaju povećanom tendencijom formiranja gangova među maloljetnicima.

Opis slučajeva koji su počinili razbojstvo u periodu od 1959. do 1968. (Šikanov, 1970) kao i učestalost mladih osoba u tim djelima u SSSR je vrlo interesantan. Autor konstatira da mnogi stariji prestupnici imaju negativne podatke iz ranijeg života, tj. kod njih postoji evidencija o izvršenim prekršajima i kriminalnim djelima, pokazuju sklonost alkoholu, lijeni su na poslu itd. Na temelju opisa izvršenih krivičnih djela konstatira se da u načinu izvršenja razbojstva dolazi do izražaja ekstremna brutalnost, a isto tako dolazi do izražaja sadizam i cinizam prema žrtvama ko-

je su kasnije najčešće smrtno stradale. Maloljetnici koji su bili uključeni u ove grupe najčešće su prije izvršenog djela počeli pokazivati neke devijacije u normalnom načinu života, tj. postizavali su loš uspjeh u školi i poslu, ali su se dobro u porodici ponašali. Njihova je delinkvencija, kako ističe autor, obično impulzivna i manje ili više povezana sa slučajnim uključanjem u izvršenje krivičnog djela. Autor ističe da je njihova delinkvencija određena motivima kao što su: krive ideje o prijateljstvu, napuštanje drugova, težnja da budu zapaženi itd., ali se ne mogu kod njih primijetiti motivi koji bi bili usmjereni k materijalnoj dobiti. Prestupi su uglavnom vršeni u zajednici s odraslima. Konstatira se da su u njima rijetko kada učestvovala žene.

Prema podacima iz Poljske (Janowska, 1974) 90% ubistava u 1961. izvršili su muškarci.

Indikacija o vremenskoj pojavi nasilja

Mnogi autori diskutiraju o vezi između nasilničkih djela i vremena kada su oni najčešće pojavljuju. Tako se kompariraju dani u tjednu, vrijeme u toku dana, godišnje dobi sa frekvencijom nasilničkih djela, kako bi se i ove vremenske komponente, ali sa sociološkim karakteristikama, povezale s nasiljem. Na temelju takvih veza dolazi se do zaključka da se nasilja događaju najčešće u vrijeme vikenda i u večernjim satima, dok su slaganja u odnosu na godišnje dobi manja.

Tako npr. Wolfgang (1958) navodi da ubistva od petka do nedjelje obuhvaćaju 66% svih slučajeva, a Bullock (1955) iznosi podatke da ubistva za

isti vremenski raspon obuhvaćaju 62% slučajeva.

Analizirajući dob dana kada se ubistva vrše, Bensing i Schroeder (1960) iznose podatke prema kojima se najčešća frekvencija ovih djela pojavljuje od 20 sati do 2 sata u noći. Ukoliko se uspoređi vremenski period dana i tjedna, može se doći do zaključka da je to vrijeme kada se najviše konzumira alkohol. Voss i Hepburn (1968) iznose rezultate koji pokazuju da je više od polovice ubica bilo pod utjecajem alkohola. Također njihovi podaci potvrđuju nalaze drugih autora, tj. da se ova nasilnička djela čine najviše u vrijeme vikenda i da ih se više od 1/3 izvrši od 8 sati navečer do pola noći. Autori se ne slažu u sezonskoj uvjetovanosti ubistva.

Pittman i Handy (1964) ispitujući kriminalne točke napada na druge osobe u St. Luisu konstatiraju da se oko 55% svih tih delikata pojavljuje od 18 sati u petak do 6 sati ujutro u ponedjeljak, ali ipak najviše u subotu. Nisu pronašli sezonsku povezanost s napadima.

Ove vremenske indikacije su najčešće povezane, kao što je ranije napomenuto, s konzumiranjem alkohola, a čije je uzimanje naročito potencirano u društvu, skupini, grupi. Prema tome, ove vremenske karakteristike su više sociološke kategorije, odnosno one su izrazitije povezane za slobodno vrijeme.

Pod utjecajem alkohola ubistva u Sloveniji su bila u 53% slučajeva (Uderman, 1972), a najviše su se događala za vrijeme vikenda. 72% svih ubistva izvršeno je za vrijeme večeri i noći.

Gelfand (1971) je proučavao pretežan utjecaj potrošnje alkohola i nje-

gov efekt na Afrikance u gradskim područjima. Rezultati pokazuju da je »divlje« pijanstvo često neobično važan faktor u nekom napadu. Podaci sudova nadalje pokazuju da je veliki postotak ubistava učinjen pod utjecajem alkohola, te da oružje koje obično nose Afrikanci nije toliko odlučujući faktor u ubistvima kao alkohol.

Prema podacima Heylesa (1969) pod utjecajem alkohola je bio jedan od 4 nasilnika koji su napadali žene u Engleskoj. Također autor iznosi podatke prema kojima se konstatira da raste nasilnički kriminal koji je povezan sa alkoholiziranim stanjem u toj zemlji. Od 1938. do 1968. u Engleskoj je porastao nasilnički kriminal za 10 puta. Alkoholizam može da uvjetuje pojačano nasilje ili ubistvo naročito kroz pojačani motorni izražaj i/ili kroz morbidnu predstavu ljubomore ili izvršenja neke kazne (Mc George 1963). Prema tome, alkohol sam po sebi ne izaziva nasilje, on samo može da potencira neka latentna stanja koja se očituju u određenoj situaciji u nasilju. Eysenck (1964) ističe da alkohol djeluje inhibitorno na korteks, ali da dezinhobira niže centre koji su ranije bili inhibirani, što dovodi do ekstravertiranosti i slabljenja uvjetovanih reakcija, odnosno do slabljenja nekih stvorenih navika.

Ekološke karakteristike nasilja

Prema skoro svim kriminološkim podacima urbana je sredina jedan od kriminogenih faktora u nastanku kriminalne aktivnosti. Život u urbanoj sredini dovodi do veće izolacije, a oslabljena je i kontrola ponašanja, te je manja mogućnost otkrivanja učinjenih sitnijih krivičnih djela i pre-

kršaja. Nadalje, postoji veća prostorna mobilnost, a reducirana je i porodična funkcija, što dovodi do veće anonimnosti. Veća anonimnost potpomaže nesputano ponašanje koje može sticajem okolnosti rezultirati nasiljem.

Ne samo da je urbana sredina u odnosu na ruralnu više kriminogena nego je i u toj urbanoj sredini, pogotovo u velikim urbanim aglomeracijama, utjecaj raznih kriminogenih faktora različit. Npr.: različita je zastupljenost pučanstva u pojedinim lokalitetima, različit je način izgradnje objekata, različit je socijalno-ekonomski položaj stanovnika, higijenski uvjeti itd. Zato su i ekološke studije kriminala, a i nasilja, dosta brojne.

Analize ubistava u gradovima pokazuju neke specifičnosti u odnosu na mjesto izvršenja djela, jer se nasilje ne raspoređuje po čitavom teritoriju gradskog područja prema principu slučajnosti. Bullock (1955) je našao da u preko 70% svih ubistava u Houstonu vrše u 18% slučajeva ubice iz područja grada. Slični su podaci dobiveni i iz Clevelanda (Bensing i Schroeder 1960), gdje 2/3 ove kriminalne aktivnosti vrše stanovnici grada. Podaci iz obje studije pokazuju da su ubistva bila locirana u gradskim centrima, pretežno u crnačkim područjima koja imaju karakteristike slama. Podaci izrazito pokazuju veliku vezu između prenapučenih i zapuštenih područja sa nasiljem, što rezultira ubistvima.

Gradska su područja opasnija i za policiju, na što ukazuje i Cardarelli (1968), kada analizira 140 ubistva policijskih službenika u USA za period od 1961. do 1963. godine. Naročito se ta ubistva, prema pokazateljima, događaju u velikim gradovima i poveza-

na su s općim indeksom ubistava u tim područjima.

Drugačija se slika dobiva kada se uspoređuju podaci ubistava i nasilja iz drugih zemalja. Uderman (1972) konstatira da je 74% od svih ubistava u Sloveniji izvršeno na selu. Takamura (1969) konstatira za period od 1959. do 1963. da je veći stupanj ubistava u zapadnom dijelu Japana, no u istočnom. Autor također pronalazi značajnu i pozitivnu korelaciju između općeg stanja ubistva i ubistva roditelja. Na temelju svih tih indicija zaključuje se da raliike u ubistvima, a naročito razlika u ubistvima roditelja u pojedinim područjima ovise o nivou civilizacije tih područja.

Interesantna je studija Ladhi i Tilly (1973), koja analizira kolektivno nasilje i urbanizaciju u XIX stoljeću. U ovoj studiji se analizira stanje u Francuskoj u odnosu na protivimovinski kriminal i kolektivno nasilje, te se uspoređuje s urbanom populacijom i urbanim porastom od 1830. godine. Za vrijeme tog proučavanog perioda protuimovinski delikti imaju tendenciju znatne deklinacije, kriminal protiv osoba osrednje fluktuiraju, ne tendira ni porastu ni opadanju, dok kolektivno nasilje osjetno varira iz godine u godinu. Ni jedna od ovih vrsta kriminala ne pokazuje neku usku vezu sa porastom urbanizacije. Unakrsne komparacije između 86 francuskih departmana, prema petogodišnjem intervalu od 1891. do 1861, pokazuju neku vezu između protuimovinskih delikata i urbane populacije, jak varijabilitet kolektivnog nasilja sa urbanom populacijom, ali nisu pronađene veze između djela protiv osoba i urbane populacije. Veze između svih ovih vrsta kriminalne aktivnosti i urbanizacije su vrlo slabe ili ne egzistiraju. Isto tako nisu pronađene zna-

čajne veze između protuimovinskih delikata i kolektivnog nasilja.

Komparacija ubistava u periodu prije i poslije II svjetskog rata u Poljskoj (Janowska, 1974) pokazuje da su prije rata ubistva bila koncentriranija u područjima najslabije industrijalizacije i urbanizacije, a poslije rata, suprotno, u područjima s visokim nivoom urbanizacije i industrijalizacije. Isto tako autor navodi da je 74% ubica rođeno i odraslo na selu i da 56% nikada nije završilo osnovnu školu.

Nasilje se često javlja kao kolektivno nasilje. Ova vrst je pretežno pod utjecajem formiranih gangova. Ali i gangovi, odnosno njihove forme ponašanja su pod utjecajem i određenih ekoloških faktora, tako da nije svejedno u kojoj zemlji i u kojim lokalitetima tih zemalja promatramo ili proučavamo grupacije osoba koje vrše neke ekscese u svojoj sredini.

Yablonsky (1962) daje opću karakteristiku suvremenim mladenačkim gangovima i konstatira da je primarna funkcija modernog ganga pronalazjenje oduška neprijateljstvu i agresiji, kako bi se zadovoljile kontinuirane i momentalne potrebe njegovih članova. U gangu se traži brz, lagan način za postizanje prestiža. Važno je steći ugled u vlastitim očima, ali i kod drugih. Ne traži se specifična sposobnost da se postigne silovitost. Važan je efekt, bez obzira kakve će posljedice biti na žrtvi. Zato je nasilje koje često rezultira divljim, brutalnim ubistvima osoba koje se čak ne poznaju, karakteristika ad hoc stvorenih nasilničkih, modernih, savremenih gangova u SAD.

Premda gangovi mladih ispoljavaju nasilje i u Evropi, ipak su oni drugačiji no što su oni u SAD (Vaz, 1962; Scott, 1956). Npr. pariški su gangovi

mali, manje formalno organizirani, s ograničenom lokacijom i obično bez vođe. Kod njih je u vrijeme proučavanja bila nepoznata upotreba droga. Isto tako se i londonski gangovi razlikuju od pariških i onih u SAD. Te razlike proizlaze iz strukture društva i normativnih stanja koja vladaju u pojedinim zemljama.

Kao što je Yablonsky (1962) opisivao razlike između historijski starijih i modernih gangova, tako su Short, Tennyson i Howard (1963) studirali 16 delikventnih gangova u Chicagu, a naročito su njihove forme ponašanja uspoređivali sa onim prije približno 15 godina. Promijenili su se fenomeni ponašanja, ali i mehanizmi uključeni u aktivnost ganga.

Na temelju faktorske analize proučavanih 37 indikatora ponašanja ekstrahirali su pet faktora i interpretirali ih kao:

- 1) faktor konflikta,
- 2) faktor stalnog aktiviteta,
- 3) faktor stabilnog oblika seksualnog ponašanja,
- 4) faktor povlačenja,
- 5) faktor protesta prema autoritetu.

Bez obzira na to što nije pomoću ovakve metode izvršena analiza ranijih ponašanja delikvenata, a i bez obzira na to da li je upotrijebljena analiza najadekvatnija, ovaj rezultat pokazuje na postojanje specifičnih latentnih komponenti koje utječu na ponašanje ovih delikvenata u grupama. Već i sama činjenica da su se u američkim nazivima za pojedine aktivnosti promijenili i termini, pokazuje na vremenske, a u vezi s time i promijenjene ekološke prilike u kojima delinkvanti djeluju.

Gibbons (1968) uspoređujući podatke iz literature ističe različitu zastup-

ljenost ubistva u različitim sredinama. Tako navodi, općenito govoreći, da u Africi i nekim zemljama Azije i Evrope ima manje ubistava i nasilja no u SAD, za koje je karakterističan veći broj nasilnih smrti, kao što je to slučaj i na Cejlonu, u Finskoj i drugdje.

Određena sredina može provocirati specifične načine reagiranja na konfliktne situacije. U pojedinim lokalitetima, pogotovo kada se u njima koncentriraju osobe sa sličnim socio-ekonomsko-psihičkim karakteristikama nalazimo na specifične oblike onih nasilja koja su pod utjecajem navika i običaja. Pojmovi osvete, časti, hrabrosti, muškosti subsumirani su u pojmu dostojanstva, a on se različito manifestira u različitim sredinama. Različit je i oblik očuvanja dostojanstva, te se zato mogu upotrijebiti različiti načini i sredstva za njegovu zaštitu. Tako npr. Schultz (1962) konstatira da crnci više nose oružje od bijelaca i da su zbog toga više bili zatvarani. Među zatvorenim crncima 50% ih je nosilo oružje. Od onih koji nose oružje 70% izjavljuje da ga nose zbog toga jer se boje napada. Autor obrazlažući zašto crnci nose oružje ističe da kod njih postoji kronična bojazan da će biti napadnuti, te je zato izražena potreba za samoobranom. Zbog toga postoji opća pretpostavka da i drugi u toj sredini nose oružje, te je nužno da ga svatko posjeduje. Ukoliko ga netko stvarno ne posjeduje, ponaša se kao da ga ima, zbog čega konflikti mogu imati i neželjene posljedice.

Motivi, situacije i upotrebljena sredstva u nasilju

Mnogi prestupnici čine protuimovinske delikte, ali se njihovo pona-

šanje i njihov način izvršavanja tih djela može okarakterizirati kao nasilje, kao agresivno ponašanje što je glavna karakteristika njihove ličnosti. Osim toga nasilnički akti mogu poprimiti oblike sredine u kojoj pojedinci žive, te nasilje može postati »normalan« način rješavanja konfliktnih situacija, razumljivo sa različitim posljedicama. Posljedice tih i takvih konfliktnih situacija, koje često i ovise o sticaju okolnosti, različiti pravni sistemi na različite načine tretiraju. Ove konfliktne situacije mogu završiti i ubistvom, kao najtežim krivičnim djelom nasilja. Tako motivi ovih ubistava mogu biti izrazito značajni što ukazuje da je nasilničko ponašanje više produkt nekih generaliziranih socijalnih varijabli, no izrazitog stanja ličnosti.

Vrlo je teško s velikom sigurnošću odrediti intimne motive koji su po krenuli pojedinu osobu da izvrši krivično djelo nasilja. Čak i u onim slučajevima kada bi se klinički obrađivali nasilnici, teško bi došli do uvida u motive za nasilničku akciju. Pa i u slučaju da kliničkom eksploracijom dođemo do uvida u te motive, vjerojatno bi bio premalen broj slučajeva na temelju kojih bismo mogli vršiti uspješnu generalizaciju. Ipak, ukoliko se i ne vrši direktno kliničko ispitivanje motivacionog područja izvršioca krivičnih djela nasilja, može se na indirektan način doći do uvida u motive i situacije u kojima su ta djela nastala. Taj indirektni način omogućuje da se pomoću sudskih spisa dođe do generaliziranog uvida u motive i situacije, a i o upotrijebljenim sredstvima u nasilju. Zato su i mnoge studije koje su se bavile problemom nasilja analizirale ove podatke iz dosjea počinitelaca krivičnih djela.

U materijalu iz Filadelfije (Wolfgang 1958) u najvećem broju slučajeva ubistva su bila izvršena radi vrlo različitih razloga (37% slučajeva). Kućne su svađe bile osnov za ubistva u 13% slučajeva, a ljubomora u 11%. U materijalu se ističe da su kod ubistva u 27% slučajeva sudjelovali prijatelji, a približno u drugoj četvrtini rođaci. To znači da se oko 50% ubistava rješavalo grupno, i to u naročito blisko povezanim odnosima. Ove podatke o bliskim vezama kod ubistava navodi Pokorny (1955). Materijal iz Clevelanda pokazuje da je najveći broj slučajeva ubistava vezan za sitne svađe, bračnu neslogu i seksualnu obranu. Može se konstatirati da vanjski agensi, koji su mogli uvjetovati ubistva nisu bili tako jaki, već naprotiv, u biti su to bili manji povodi, ali s velikim posljedicama.

Studija Voss i Hepburna (1968) analizira motive i autori ističu da su ti motivi često trivijalni, a naročito da je to bio slučaj kod obojenih. Jedna trećina žrtava bijelaca muškaraca bili su žrtve razbojstva, dok je skoro polovina ubijena od članova porodice ili bliskih prijatelja.

Instruktivna je studija Rozenblatt i Greenlanda (1974) koja analizira dosje 173 muških i 180 ženskih prestupnika, koji su u vrijeme od 1970. do 1971. izvršili nasilnička krivična djela. U ovoj studiji prikazana je skupina bolesnika koji su izvršili nasilnička djela i grupa zatvorenika iz jednog zatvora u Kanadi, koji su bili suđeni radi nasilja. Podaci pokazuju da je manje od 1/2 broja žrtava, koje su napali muškarci, bili članovi porodice, dok su skoro sve žrtve žena bile članovi porodice. Žrtve žena su u prosjeku bile mlađe od žrtava muškaraca. To je zato, kako ističu autori, jer su žrtve žena bila njihova djeca,

dok su žrtve muškaraca, koji su ubijali u svojoj porodici, bili njihovi roditelji ili žene. Porodica je mjesto gdje žene ispoljuju svoju agresiju. Autori nadalje ističu da su u mnoga ženska nasilja uključene i neke specifičnosti, jer žene češće nego muškarci pokušavaju ubiti i sebe, nakon što ubiju svoje žrtve.

Gillin (1946) analizira zatvorenike iz Wisconsin zatvora iz SAD i konstatira da je 44% studiranih ubica izvršilo djela ubistva s drugim prestupima, a 24% zbog neposredne svađe. Autor konstatira da je 32% ubica bilo u bližoj i dužoj vezi s žrtvom. Više ih je bilo iz ruralnog područja, no što je to bio slučaj kod seksualnih i protivimovinskih delikata. Također autor navodi podatke da su analizirane ubice imale više podrške porodice u ranom djetinjstvu, no drugi zatvorenici. Nadalje, ističe da kod njih postoji veći broj roditelja koji su rođeni u stranim zemljama, više ih ima s niskim primanjima, više ih je napuštalo školu prije zrelosti, više ih je bilo s nestalnim zaposlenjem i manje su ranije bili kažnjavani no drugi zatvorenici.

Analiza 271 ubistava u Sloveniji između 1954. i 1967. (Pečar, 1971) ukazuje na ulogu žrtve kod ove vrste nasilja. Autor ističe da uloga žrtve u ubistvu jako varira, i to od slučaja gdje se prestupnik i žrtva ne poznaju, do onog u kojem se žrtva može smatrati krivcem. Prema autoru, sa viktimološkog stanovišta mogu postojati dvije vrste ubistva:

1) ubistvo koje rezultira iz viktimogenog odnosa, koje je uspostavljeno prije djela (to je prevalentni tip).

2) ubistvo koje rezultira iz neposrednog konflikta bez bilo kojeg viktimološkog odnosa prije djela.

Važnost uloge žrtve (a na taj se način posebnim putem može ukazati na motivacioni agens kod ovih ubistava) ilustrira se na slijedeći način:

— u 67% slučajeva akcija žrtve je bila neposredni uzrok ubistva,

— žrtva je verbalno ili fizički provocirala djelo u 51% slučajeva,

— 50% žrtava je bilo izrazitih alkoholičara,

— skoro 2/3 žrtava je bilo pod utjecajem alkohola u vrijeme izvršenja krivičnog djela.

Konstatira se, nadalje, da su žene (žrtve) procijenjene kao negativnije ličnosti od muškaraca. Žrtve su većinom bile oženjene. One su kroz neko vrijeme, prije izvršenja djela, bile u sukobu s prestupnikom. Ubice su u većini slučajeva bili od ranije kriminalci. Autor naglašava, da izgleda, nije bilo velike razlike između žrtava i prestupnika.

Naime, obje grupe približno pripadaju nižem socijalnom stratumu i kod njih je nasilje bio oblik ponašanja pomoću kojeg su rješavali konfliktne situacije ili način na koji su udovoljavali svojim materijalnim ili psihičkim potrebama.

Nasilnički akt, prema podacima, rijetko je motiviran samim izvršiteljem nasilja, već postoji uzajamna veza između nasilnika i žrtve. Nekada samo sticaj okolnosti uvjetuje tko je žrtva, a tko nasilnik. Ne samo da ovaj uzajamni odnos nalazimo u krivičnim djelima koja su okarakterizirana kao nasilnička, dakle kao posljedica, mogli bismo reći krivo usmjerena agresija, nego i kod male djece možemo primijetiti forme nasilja, kao manifestaciju agresije. Prema tome, agresivno ponašanje je vjerojatno naučeno, a naročito u interakciji među akterima.

Patterson, Littmon i Bricker (1967) istraživali su dječje agresivno ponaša-

nje, a naročito su usredotočili svoja opažanja na promjenu agresije među djecom u uvjetima vrtića. Oni su pronašli da su reakcija žrtve agresije bile neobično važne u određivanju agresivnog ponašanja. Naročito kada dijete na ruganje reagira povlačenjem, prihvaćanjem zahtjeva agresora ili plaćem, agresor je bio pozitivno podstaknut na akciju i tako je rasla vjerojatnost da će on ponoviti agresivni odgovor i usmjeriti ga prema istoj žrtvi. Naprotiv, kada žrtva pokuša vratiti vlasništvo (npr. igračku) ili izvršiti odmazdu (vratiti udarac) tada se smanjuje agresivno ponašanje ili se mijenja način izrugivanja. Ova studija pokazuje da su drugovi u igri, a i stariji, važni potkrepljujući agensi, te da je reakcija ili povratna sprema žrtve važan potkrepljujući događaj za kontrolu agresivnog ponašanja.

Odnos između žrtve i nasilnika kao i stav nasilnika prema nasilju može se nekada očitovati i pomoću upotrijebljenih sredstava u nasilničkim aktima. Upotrijebljena sredstva kod ubistva nisu u potpunom slaganju s metodama, odnosno sredstvima koja se upotrebljavaju. Npr. Wolfgangovi (1958) podaci ističu da su ubodi nožem vodeća tehnika i da je ubice upotrebljavaju u 39% slučajeva. Ipak, ako se analiziraju ubice prema rasnoj pripadnosti postaje uočljivo da crnci upotrebljavaju bodež, dok bijelci tu ku žrtvu do smrti. Žene više upotrebljavaju sredstva za rezanje, kao npr. kuhinjski nož. U Cleveland studiji (Bensing i Schroeder, 1960) 50% ubica upotrebljava vatreno oružje, dok ih 27% upotrebljava nož. U ovoj studiji Voss i Hepburn (1968) ističu da se kod ubistva u Chicagu najviše upotrebljava vatreno oružje, osim prema bijelim ženama. U nekoliko slučajeva gdje su one bile žrtve naj-

češće su bile istučene do smrti. Oni nisu pronašli, kao Wolfgang, rasne razlike u upotrijebljenim metodama kod ubistva.

Za ovaj problem naročito je interesantna studija Zimringa (1972) koji je vršio istraživanje o nasilničkim napadima u Chicagu, a koja su bila izvršena vatrenim i hladnim oružjem. Njegovi podaci sugeriraju tri zaključka o odnosu na fatalni napad vatrenim i hladnim oružjem.

1) Mnoga ubojstva nisu rezultat sklonosti pojedinca da ubija pod svaku cijenu;

2) Mnogi napadi s nefatalnim završetkom koji su izvršeni nožem ili vatrenim oružjem, ne mogu se bitno razlikovati u motivima, intencijama i opasnosti od mnogih napada s fatalnim završetkom;

3) Opasna oružja neovisno od bilo kojih drugih faktora imaju bitan utjecaj na broj smrti u napadu.

Prema ovim podacima na fatalnu posljedicu u napadu veću važnost ima upotrijebljeno oružje, no motivi i situacija u kojoj se napad dogodio. Prema autoru, kontrola prodaje oružja mogla bi utjecati na smanjenje ubistva, što preporučuje i Edwards (1972).

Konstatacije o motivima nasilništva nisu kontinuirane i univerzalne. To se vidi iz prikazanih studija, a vjerovatno o tome nam najbolje govore podaci iz Poljske (Janowska, 1974). Ona komparira ubistva prije i poslije II svjetskog rata, kako bi mogla ustanoviti njihove sociodemografske i sociopsihološke karakteristike, a u vezi s time da uoči motive u nasilju. Autor konstatira da je 1961. bilo samo nekoliko ubistava radi ekonomskih razloga i samoobrane, a da ih je daleko

više bilo radi seksualnih prohtjeva, dok je prije II svjetskog rata to bilo obrnuto.

Pokušaj analize ličnosti nasilnika

U analizi ličnosti nasilnika vršeni su različiti pokušaji, i to: direktnim i kliničkim ispitivanjima, ispitivanjima pojedinih varijabli koje su komparirane s kriminalnim aktom, a i indirektnom usporedbom životnih situacija u djetinjstvu i opisa ponašanja u mlađoj dobi iz spisa počinioca krivičnih djela ili pomoću intervjua. Osim toga, ispitivane su i biološke i fiziološke komponente ličnosti nasilnika.

Vrlo je teško na temelju pregleda literature dati opis ličnosti nasilnika, jer je nasilje, a u vezi s tim i kriminalno nasilništvo, multivarijantno uvjetovano. Prema tome, u nasilju negdje prevladavaju sociološke komponente, a negdje komponente ličnosti.

Kada se analiziraju ili opisuju ličnosti koje vrše nasilnička djela i kada se ističe predominantna uloga ličnosti, u nasilju se obično podrazumijeva, prema psihijatrijskoj literaturi, »psihopatski« tip ličnosti. Na temelju kliničkih opservacija generalno se ističe da je ta osoba koja je slabo socijalizirana, neobazriva na potrebe i zahtjeve drugih, neosjetljiva prema socijalnim utjecajima i često je neobuzdana, tj. teško kontrolira svoje raspoloženje. Ove se osobe razvijaju iz atipične socijalne sredine, a posebno su produkt razorene porodice. Premda se u stručnoj literaturi izbjegava termin psihopat, ipak se on često navodi u kriminologiji, i to zbog toga da bi se označilo kako ličnost kriminalca ili grupe kriminalaca odstupa od drugih, ali

još uvijek se takvo stanje ličnosti ne smatra izrazito patološkim. Ipak se želi ovim terminom naglasiti predominantan utjecaj ličnosti na izvršavanje krivičnog djela, pogotovo nasilja.

Ponašanje psihopate u nasilničkim aktima često puta izgleda »besmisleno«; zbog toga je rezultat nasilja u nesrazmjeru s upotrijebljenom silom u izvršenju kriminalnog akta. Često ove nasilnike prate izvještaji u kojima se ističe da su u maloljetničkom razdoblju neprovocirano napadali svoje drugove, povremeno odrasle osobe, a nekada i životinje. Djela ekstremne grubosti prema osobama i životinjama karakteristika su ovih ličnosti (Gibbons, 1968).

Sredina u kojoj žive i djeluju nasilnici često ukazuje na njihove karakteristike upotrebom nadimka koje za njih odabire. Sykes (1958) analizirajući zatvorenike u državnom zatvoru New Jersey konstatira da postoje grupe nasilnika i socijalno neprilagođenih koji se u jeziku zatvorenika nazivaju »razbojnici«, »gorila«, »teški« i slično. »Gorile« se obično u zatvoru izbjegavaju, jer vrlo brzo upotrebljavaju prisilu da bi postigli povlašten položaj među zatvorenicima. »Teške« isto tako izbjegavaju, i to, zbog teškog fizičkog nasilja koji upotrebljavaju radi malih svađa. Također Schreg (1961) analizira nazive koji se upotrebljavaju za pojedine zatvorenike koji imaju nasilnički oblik ponašanja. Tako naziv »bandit« imaju oni koji su zatvoreni zbog vrlo različitih prijestupa, ali koji uvijek upotrebljavaju bizarnu i nasilnu kriminalnu tehniku. Kod takvih osoba postoji ekscitabilni recidivizam i oni su često rezultat ranog roditeljskog odbacivanja. Garrity (1961) analizirajući nadimak »bandit« konstatira da osobe koje imaju takav nadimak za vrijeme pokus-

nog otpusta ispoljavaju velik broj nasilja, što prema autoru nije u vezi s dužinom boravka u zatvoru.

Različiti nazivi koji se upotrebljavaju u različitim zatvorima i sredinama specifičnost su argo jezika, ali svi oni ukazuju na specifično nasilničko ponašanje takvih osoba. Znači da se ukazuje na specifičan »tip« nasilnika.

U vezi s tim pokušavaju se komparirati ponašanja u mlađoj dobi s kasnijim nasilničkim ponašanjem. Tako Justice, Justice i Kraft (1974) postavljaju pitanje da li su dovoljna tri simptoma u djetinstvu, koja se često upotrebljavaju kao prediktori nasilja: enureza, razdražljivost i grubost prema životinjama? Oni su konstatirali, na temelju pregleda literature, intervjua s mnogim osobama koje su imale kontakte s mladima i s dubinskim intervjuom osoba koje su u mladosti bili problem u ponašanju, da za predikciju nasilničkog ponašanja nije dovoljna spomenuta trijada, već ističu potrebu i za kvartijadom. Za njih su u djetinstvu 4 simptoma neobično važna za izrazito emocionalne poremećaje u starijoj dobi, koji mogu rezultirati nasilničkim ponašanjem, i to: tučnja, »svojevoljnost«, školski problemi i skitnja, a i poteškoće u interpersonalnim odnosima. Oni ističu da ni sama trijada, a niti kvartijada nisu sigurni dijagnostički indikatori, ali u kombinaciji mogu poslužiti predikciji.

Kada su analizirani slučajevi roditelja koji su bili kažnjavani zbog okrutnog ponašanja prema vlastitoj maloljetnoj djeci, Smith, Hanson i Noble (1973) su konstatirali da je 214 takvih roditelja bilo mlađe dobi i da su bili pretežno iz niže socijalne klase. Nadalje ističu da su pronašli vezu između ekstremnog batiranja djece i preranog roditeljskog položaja. Među majkama je 76% bilo s abnormalnom lič-

nošću i 48% su bile neurotici. Skoro polovina je bilo granične ili subnormalne inteligencije i 11% je ranije bilo kažnjavano. Među očevima 64% je imalo abnormalnu ličnost, a više od polovine je bilo psihopata. 29% je bilo ranije kažnjavano radi kriminalne aktivnosti.

Ličnost žena nasilnika, koje su se nalazile u zatvoru i koje su dobrovoljno pristupile psihijatrijskom i ostalim medicinskim ispitivanjima (N = 19), ispitivali su Climent, Rollins, Ervin i Plutchik (1973). Ispitivane varijable ličnosti i socijalnih situacija korelirali su s nasilničkim ponašanjem. Najveću vezu s nasiljem imale su slijedeće varijable: gubitak majke do 10 godina života, jako roditeljsko kažnjavanje, neurološke smetnje među rodbinom, simptom pomanjkanja kontrole i lak pristup oružju.

Da bi se istaknula naročita uloga dimenzije ličnosti u nasilju, Predue i Lester (1974) ispitivali su 50 ubica muškaraca i upotrijebili Johnson Temperamental Personality Inventory. Na temelju faktorske analize izolirali su dvije glavne dimenzije ličnosti i to generalnu psihopatiju i svojeplavost. Ovi su faktori naročito bili korelirani s dobi i inteligencijom, dok su edukacija i srodstvo žrtve općenito bili nepovezani s ovim dimenzijama ličnosti.

Komparirajući ubice koje su se nalazile u zatvoru New England (N = 51) i njihovu nekriminalnu braću, Palmer (1960) ističe da je većina ubista bila neplanirana i da je vatreno oružje bila glavna upotrijebljena tehnika, ali da alkoholizirano stanje nije bilo naročito uočljivo. Ubice su bile s niskim edukacionim i socijalnoekonomskim statusom. Intervjuirajući majke analiziranih ubica, autor zaključuje da su ubice bile izložene češćim

frustracijama u životu no njihova braća.

Hindelang i Weiss (1972) primijenili kompjutersku obradu klaster-analize na kriminološke probleme, pokušali su svoje rezultate uspoređivati s pojedinim teorijama i na temelju toga doći do zaključaka o etiologiji maloljetničke delinkvencije. U ovom su radu upotrijebili između ostalih i Eysenckov test, pomoću kojeg su odredili stupanj neurotizma i ekstraverzije. Rezultate su komparirali sa stupnjem delinkvencije. Prema Eysenckovoj teoriji individue koje vrše kriminalna djela višu su ekstravertirane i neurotične od onih koje ne vrše kriminalnu aktivnost. Rezultati su pokazali da kradljivci nisu povezani s ekstraverzijom i neurotizmom, te prema tome zaključuju da ovo ponašanje nije asociirano s ovim psihološkim faktorima, nego više sa sociološkim varijablama. Agresivno ponašanje je povezano sa ekstraverzijom i nižim stupnjem neurotizma (vjerojatno se radi o neinhibiranim mladim ljudima). Podmuklo destruktivno ponašanje povezano je sa introverzijom i visokim stupnjem neurotizma (vjerojatno se radi o inhibiranim mladim ljudima).

Nisu svi autori skloni da patologiji ličnosti pridaju ekstremni značaj u nasilničkim djelima. Háfner i Bóker (1973) ispitivajući poremećaje kod nasilničkih prestupnika konstatiraju da je kod šizofrenika rizik da netko postane nasilnik približno 10 puta veći no u drugim dijagnostičkim grupama (afektivne psihoze, mentalna retardacija). U svim grupama zastupljenost je jako mala (5 u 10.000 za šizofreniju, 6 u 100.000 za dvije druge grupe). Analizirajući ostale varijable nasilničkog ponašanja, autori dolaze do pretpostavke da dob i spol više utječu na nasilje no samo mentalno obo-

ljenje. To potvrđuju time da samo 3,3% prestupnika vrše nasilničke akte u okviru prva četiri tjedna njihove bolesti.

Neka specifična fiziološka stanja vjerojatno mogu inicirati poremećaje u ponašanju. Groezbeck, D, Asaro i Ni-gro (1973) ispitivali su 30 zatvorenika i konstatirali da osobe sa hipoglikemijom mogu pokazati poremećaje u ponašanju kao i kod šizofrenije. Oni su konstatirali niski nivo spermidina u krvi koji je povezan sa visokim stupnjem ekstraverzije i nasilničkim prestupima.

Ovaj mali prikaz literature imao je za cilj da pokaže koliko je nasilničko kriminalno ponašanje kompleksno i da ga je nemoguće na jednostavan način tretirati. Ipak se može uočiti tendencija da je nasilje jedna specifična vrsta kriminalne aktivnosti, koja se ne može subsumirati pod opće teorije o kriminalitetu. Isto tako može se uočiti da nasilje u biti nije jedinstvena kategorija, već da ono ima nekoliko vrsta, grupa, kategorija, koje bi trebalo posebno proučavati i tretirati.

LITERATURA

1. Becker, W., »Bewältigung der Gewalt«, Jugendschutz, 1973, 18/3.
2. Bensing, R. C., Schroeder, O. Jr.: Homicide in an Urban Community, Springfield, Ill.: Ch. C. Thomas, Publisher, 1960.
3. Bullock, H. A.: »Urban Homicide in Theory and Fact«, J. of Crim. Law, Crim. and Police Science, XLV (Jan. — Febr. 1955).
4. Buytendijk, F. J., Hoefnagels, G. P., Van Bengen, M.: Aggressie en geweld Uitgeverij, Het Spectrum, N. V. (Utrecht) 1972.
5. Cardarelli, A. P.: »An analysis of police killed by Criminal action: 1961—1963, »J. of Crim. Law, Crim. and Police Science«, 1968, 59/3).
6. Climent, C. E., Rollins, A., Ervin, F. R., Plutchik, R.: »Epidemiological studies of women prisoners, I: medical and psychiatric variables related to violent behavior«, Amer. J. Psychiat., 1973, 130/9.
7. Edwards, G.: »Murder and gun control«, Amer. J. Psychiatr, 1972, 128/7.
8. Ellemberger, H. F.: »Violence et dangerousite'«, Ann. intenat. Criminal, 1971, 10/2.
9. Eysenck, H. J.: Crime and Personality, Routlage and Kegan Paul Ltd, London, 1964.
10. Ferri, E.: Criminal Sociology, Little Brown, Boston, 1917.
11. Garrity, D.: »The Prison as a Rehabilitation Agency«, in: The Prison, Ed.: Cressey, D. R., Holt, New York, 1961.
12. Gelfand, M.: »The extent of alcohol consumption by Africans. The significance of the veapon at beer drinks«, J. forens. Med., 1971, 18/2.
13. Gibbens, C. N.: »Psychiatry and Abnormal Offender«, Medico — Legal Journal, 1956, 24/4.
14. Gibbons, D. C.: Changing the Lowbreaker, Prentice-Hall, Inc., New Yersey, 1965.
15. Gibbons, D. C.: Society, Crime, and Criminal Careers, Prentice-Hall, Inc., New Yersey, 1968.
16. Gibbons, D. C., Garrity, D. L.: »Some Suggestion for the Development of an Etiological Treatment Theory in Criminology«, Social Forces, 1959, 38/1.
17. Gillin, J. L.: The Wisconsin Prisoner, University of Wisconsin Press, Madison, 1946.

18. Groesbeck, C., D'Asaro, B., Nigro, C.: Blood histamine and other blood components related to personality traits and criminal behaviour in jail inmates, Off. of the Shariff, Co. of Morris, Morris — town, N. J. 1973.
19. Guttmacher, M. S.: The Mind of the Murder, Straus and Giroux, New York, 1960.
20. Häfner, H., Böker, W.: »Mentally disordared violent offenders«, Soc. Psychiat., 1973, 8/4.
21. Heyles, J. A.: »Crime of violence«, Prison Serv. J., 1969, 9/33.
22. Hindelang, M. J., Weis, J. G.: »Personality and self — reported delinquency. An application of Cluster analysis«. Criminology, 1972, 10/3.
23. Janowska, H., Zabójstwa i ich sprawey. Analiza sociologiczna, Pánstwowe Wydawnietwo Naukowe, Warsaw, 1974.
24. Justice, B., Justice, R., Kraft, I. A.: »Early-warming sings of violence: is a triad enough?«, Amer. J. Psychiat., 1974, 131/4.
25. Ladhi, A. Q., Tilly, C.: »Urbanisation, crime and collective violence in 19 th-century France«, Amer. J. Sociol, 1973, 79/2.
26. Mailloux, N.: »Criminalité et violence, «Coitributions Etude Sci, Homme, 1971, 8.
27. Mc George, J.: »Alcohol and Crime«, Med. Sci. Law, 1963, 3/2.
28. Myhreberg, A. P., Törnudd, P.: »Forcible rape: an evaluation of the crime trend, «Kriminologien Tutkimuslaitos, (Helsinki), 1968, u Abstracts Crim. And Penol, 1969, br. 1225.
29. Neustatter, L. W.: The Mind of the Murder, Philosophical Library, New York, 1957.
30. Palmer, S. A.: Study of Murder, Thomas Y. Crovell Co., New York, 1960.
31. Patterson, G. R., Littmon, R. A., Bricker, W.: Assertive behaviour in children: A step toward a theory of aggression. Monograph of the Society for Research in Child Development, 1967, 32, No. 5.
32. Pečar, J.: »Vloga žrtev ubojih na Slovenskem«, Rev. kriminalist. kriminol., 1971, 22/4.
33. Perdue, W. C., Lester, D.: »Temperamentally suited to kill: the personality of murderers«, Correct, soc. Psychiat, J. behav. technol. Methods Theor., 1974, 20/1.
34. Pittman, D. J., Handy, W.: »Patterns in Criminal Aggrevated Assault«, J. of Crim. Law, Crim. and Police Science, LV (Dec. 1964).
35. Pokorny, A. D.: »A Comparison of Homicide in Two Cities«, J. of Crim. Law, Crim. and Police Science, LVI, (Dec. 1965).
36. Rosenblatt, E., Greenland, C.: »Female Crimes of Violence«. Canad. J. Criminol. Correct., 1974, 16/2.
37. Schreg, C. C.: »A Preliminary Criminal Typology«, Pacific Sociological Review, IV, (Spring 1961).
38. Schultz, L. G.: »Why the Negro Carries Weapons«, J. of Crim. Law, Crim. and Police Science, LIII (Dec. 1962).
39. Scott, P.: »Gangs and Delinquent groups in London«, Brit. J. of Delinquency, 1956, 7/7.
40. Sheppard, C.: »The violent offender: let's examine the taboo«, Cent. of Criminol. O'Hawa, Fed. Prob. 1971, 35/4.
41. Short, J. F. Jr., Tennyson, R. A., Howard, K. J.: »Behaviour Dimensions of Gang Delinquency«, Am, Sociol. Review, 1963, 28/6.
42. Smith, S. M., Hanson, R., Noble, S.: »Parents of battered babies: a controlled study«, Brit. med. J., 1973, 4/5.
43. Sykes, G. M.: The Society of Captives, Princeton University Press, Princeton, N. J., 1958.

44. Sikanov, V. J.: »Razbojnoe napadenie i ubijstvo s učastiem nešoveršenoletnej«, u: Voprosi borbi imuščestvenini prestuplenijami nesoveršenoletnih, Irkusk, 1970.
45. Takamura, S.: »On the areal differences of the incidence of parricide in Japan«, Acta crim. med. leg. jap., 1968, 34/3, u Abstracts of Crim, and Penol, 1969, No. 1213.
46. Uderman, B.: »Uboji na Slovenskem (1954—1967)«, Rev. kriminalist. kriminol. 1972, 23/1.
47. Van Haaren, L.: »Violence«, Alg. Politiebl, 1968, u Abstracts Crim. and Penol., 1969, br. 1547.
48. Vaz, E. W.: »Juvenile Gang Delinquency in Paris«, Social Problems, 1962, 10/1.
49. Voss, H. L., Hepburn, J. R.: »Patterns in Criminal Homicide in Chicago«, J. of Crim. Law, Crim. and Police Science, LIX, 1968, 4.
50. Wolfgang, M. E.: Patterns of Criminal Homicide, Univ. Press, Philadelphia, 1958.
51. Wolfgang, M. E., Ferracuti, F.: The Subculture of Violence, Tavistoc Publication, London, 1967.
52. Zimring, F. E.: »The medium is the message; firearm caliber as a determinant of death from assault«, J. Leg. Stud., 1972, 1/1.
53. Yablonsky, L.: The Violent Gang, Mc Millan Company, New York, 1962.

PSYCHOLOGICAL AND SOCIOLOGICAL DETERMINANTS OF VIOLENT BEHAVIOR

Summary

The author reviews the literature relevant to violent behavior, in connection with the research project »Violent behavior in Croatia«.

In a critical review of the literature it is shown that violent criminal behavior is of a complex nature and that it belongs to a specific kind of criminal activity. Further, it is pointed out that violent criminal behavior cannot be explained by general theories of criminality. As violence is not a unique category, it cannot be explained in any one way. Because several categories of violent behavior exist, the author proposes to treat and investigate them separately in order to explain violent behavior more thoroughly.